

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ МАЙНОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE SYSTEM OF PROPERTY CRIMINAL OFFENSES IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE AND GERMANY: A COMPARATIVE ANALYSIS

Кулик А.В.,

аспірантка кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті проведено порівняльний аналіз кримінально-правової охорони власності за законодавством Німеччини та України. Надано загальну характеристику кримінально-правовим заборонам посягання на власність, складам та системі за законодавством вказаних країн. Зазначено, що КК ФРН, ні так зване додаткове кримінальне право (Strafrechtliche Nebengesetze) не містять загального поняття майнових злочинних діянь і взагалі не використовують зазначений термін. Визначене родове поняття «майнові злочинні діяння» (Straftaten gegen Vermögenswerte), яке широко використовується в німецькій доктрині кримінального права для позначення цілої групи злочинів, передбачених різними розділами КК ФРН. Під майновими злочинними діями (Straftaten gegen Vermögenswerte) в німецькій кримінально-правовій доктрині розуміються дії, що посягають на майно або окремі майнові блага іншої особи.

Пропонується висновок, що майнові злочинні діяння в кримінальному праві Німеччини являють собою систему, яка характеризується єдністю, цілісністю та ієрархічною організацією. Цілісність системи майнових злочинних діянь у кримінальному праві Німеччини проявляється в нормах, спрямованих на охорону всіх майнових відносин, що складаються в державі в умовах ринкової економіки.

Зауважується, що чинний КК України відносини власності визначає як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони. Пропонується висновок, що під «правом власності» у цих складах слід розуміти не лише право власності та інші матеріальні права, а й обов'язкові права вимог, які мають у сучасних умовах економічну форму товару і виступають самостійним об'єктом цивільних прав, не маючи матеріального характеру. За такого підходу система кримінальних правопорушень проти власності згідно чинного КК України, набуває цілісності, що дозволяє ефективно захищати від злочинних нападів як «bodily» об'єкти, так і майно в широкому сенсі, тобто всі майнові відносини, що розвиваються в державі в умовах ринкової економіки.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти власності, відносини власності, майнові права, майнові кримінальні правопорушення, кримінально правова охорона, КК України, німецьке кримінальне право, КК ФРН.

The article provides a comparative analysis of criminal law protection of property under the legislation of Germany and Ukraine. A general description of the criminal legal prohibitions of encroachment on property, warehouses and the system under the legislation of the specified countries is given. It is noted that the Criminal Code of Germany and the so-called additional criminal law (Strafrechtliche Nebengesetze) do not contain the general concept of property criminal acts and do not use the specified term at all. The generic concept «property criminal acts» (Straftaten gegen Vermögenswerte) is defined, which is widely used in the German doctrine of criminal law to denote a whole group of crimes provided for by various sections of the Criminal Code of Germany. Property criminal acts (Straftaten gegen Vermögenswerte) in German criminal law doctrine mean acts that encroach on the property or individual property goods of another person.

It is suggested that property criminal acts in German criminal law represent a system characterized by unity, integrity and hierarchical organization. The integrity of the system of property criminal acts in German criminal law is manifested in norms aimed at protecting all property relations formed in the state in the conditions of a market economy.

It is noted that the current Criminal Code of Ukraine defines property relations as an independent object of criminal law protection. It is proposed to conclude that «ownership» in these warehouses should be understood not only as ownership and other material rights, but also as mandatory rights of claims that have the economic form of goods in modern conditions and act as an independent object of civil rights, without having a material nature. Under this approach, the system of criminal offenses against property according to the current Criminal Code of Ukraine acquires integrity, which allows to effectively protect both «bodily» objects and property in a broad sense from criminal attacks, that is, all property relations that develop in the state in the conditions of a market economy.

Key words: criminal offenses against property, property relations, property rights, property criminal offenses, criminal legal protection, Criminal Code of Ukraine, German criminal law, Criminal Code of Germany.

Постановка проблеми. У пошуках нового, ефективного, кращого науковець досить часто звертається до порівняння. Саме врахування позитивного досвіду, аналіз негативних рішень та їх наслідків дає можливість віднайти найдієвіше вирішення того чи іншого завдання, будь-то вдосконалення кримінально-правової заборони чи заходу впливу. Кримінальні правопорушення корисливого спрямування завжди і всюди займають найбільшу питому вагу серед вчинених протиправних діянь в усіх без виключень країнах світу. Лівова частка корисливих кримінальних правопорушень на території України займають крадіжки та грабежі. Звісно, кримінально-правова політика перебуває в постійному пошуку способів подолання цієї негативної практики. Вважається, що актуальними в такому ракурсі є компаративістські дослідження, прикладом якого є дана стаття.

Стан наукового дослідження. Порівняльними дослідженнями та питаннями гармонізації вітчизняного та зарубіжного кримінального займалося чимало дослідників, серед яких слід згадати: Ю.В. Бауліна, О.О. Дудорова, В.К. Матвійчука, О.С. Гіда, Р.Б. Прилуцького, О.В. Сто-

лярського, Є.Л. Стрельцова, М.І. Хавронюка, Л.В. Чорнозуба, А.М. Яценко та ін. Однак, стан порівняльного аналізу німецького на національного права в частині кримінально-правової охорони відносин власності не можна назвати задовільним, що додатково пояснює актуальність цього допису.

Метою даної статті є проведення порівняльного аналізу загальної характеристики системи майнових кримінальних правопорушень в кримінальному праві України та Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що ні КК ФРН, ні так зване додаткове кримінальне право (Strafrechtliche Nebengesetze) не містять загального поняття майнових злочинних діянь і взагалі не використовують зазначений термін. Однак родове поняття «майнові злочинні діяння» (Straftaten gegen Vermögenswerte) широко використовується в німецькій доктрині кримінального права для позначення цілої групи злочинів, передбачених різними розділами КК ФРН. Під майновими злочинними діями (Straftaten gegen Vermögenswerte) в німецькій кримінально-правовій доктрині розуміються дії, що посягають на майно або окремі майнові блага іншої особи [1].

Поняття «майнові злочинні діяння» вживається у вузькому і широкому значеннях залежно від того, чи відноситься настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди до необхідної умови кримінальної відповідальності (як, наприклад, у разі шахрайства, вимагання, зловживання довірою) або є супутнім явищем, але не обов'язковим результатом. Останнє в кримінальному праві Німеччини відноситься до так званих злочинів проти власності (Eigentumsdelikte), особливість яких у порівнянні з майновими злочинними діями у вузькому сенсі полягає в тому, що вони забезпечують захист речей, які не мають економічної цінності [1].

У той час як при вчиненні шахрайства (Betrug) потерпілий завжди зазнає майнових втрат, при вчиненні крадіжки (Diebstahl) заподіяння майнової шкоди є лише можливим, але не обов'язковим результатом. Саме в силу останньої обставини в німецькій кримінально-правовій літературі часто підкреслюється, що класифікація майнових злочинних діянь, яка передбачає виділення майнових злочинних діянь у вузькому і в широкому сенсі, не вільна від взаємних перетинів двох виділених груп. Злочинні діяння проти власності входять до поняття майнових злочинних діянь, якщо останнє вживається в широкому сенсі [2].

Разом з тим, німецькому законодавству невідоме поняття майнових злочинних діянь. Діяння, які кримінально-правова доктрина включає до зазначеного поняття, передбачаються різними розділами КК ФРН. Німецька кримінально-правова наука розробила класифікації майнових злочинних діянь, не пов'язані безпосередньо з їх положенням в тому чи іншому розділі КК.

При доктринальному поділі майнових злочинних діянь, що містяться в різних розділах кримінального закону, діяння можуть утворювати одну групу. Найбільш поширеною є класифікація, яка передбачає виділення двох основних груп майнових злочинних діянь. Першу групу складають злочинні діяння проти власності (Eigentumsdelikte) і злочинні діяння проти окремих майнових благ (Straftaten gegen einzelne Vermögenswerte). До числа злочинних діянь, що посягають на власність, традиційно включають злочинні діяння, пов'язані з пошкодженням майна (Sachbeschädigung) (наприклад, §303), делікти привласнення (Zueignungsdelikte) (наприклад, крадіжка – §242, привласнення майна – §246, розбій і крадіжка, обтяжена насильством – §§249-252). До злочинних діянь проти окремих майнових благ (цінностей) відносять, наприклад, розкрадання електричної енергії – (§248c) і злочинні діяння, пов'язані з самовільним використанням чужої речі – (§§248b, 290), злочинні діяння, пов'язані з правом на заволодіння майном – (§§292, 293), злочинні діяння, пов'язані з банкрутством – (§283) та ін., а також інші злочинні діяння, що порушують права кредитора, право користування тощо – (§§288, 289) [1].

Охоронним благом, на яке посягають зазначені діяння, є не майно як ціле (Vermögen als Ganzes), а його окремі форми прояву: право користування (Gebrauchsrecht), право на заволодіння майном (Aneignungsrecht) тощо. При цьому настання майнової шкоди не є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за дані злочинні діяння. Другу групу майнових злочинних діянь складають злочинні діяння, спрямовані проти майна особи в цілому. До них відносяться вимагання (§253), викрадення людини з метою вимагання (§239a), шахрайство (§263), комп'ютерне шахрайство (§263a), отримання субсидій шляхом шахрайства (§264), шахрайство при капіталовкладанні (§264a), шахрайство, пов'язане з отриманням кредиту (§265b), обмеження конкуренції домовленістю при описі товарів (§298), отримання вигоди шляхом обману (§265a), обман з метою отримання завищеної суми страховки (§265), злочинне зловживання довірою (§266), приховування та розтрата заробітної плати (§266a), зловживання чеками та кредитними картками (§266b), приховування (§257), прихову-

вання майна, здобутого злочинним шляхом (§259), відмивання грошей (§261), лихварство (§291), недозволені азартні ігри (§§284-287) [3].

Підставою для зазначеної класифікації є об'єкт кримінально-правової охорони. Норми про злочинні діяння, що входять до першої групи, захищають не все майно потерпілого як єдине ціле, а лише окремі речові права. Злочинні діяння, що утворюють другу групу, спрямовані проти майна в цілому, під яким розуміється сукупність усіх економічних благ суб'єкта права, тому, як правило, будь-яка складова частина майна (особливо при вимаганні та шахрайстві) може бути предметом злочинного посягання, наприклад: речі, вимоги, права, права на очікування та інші права і вимоги економічного характеру [4].

На нашу думку, майнові злочинні діяння в кримінальному праві Німеччини являють собою систему, яка характеризується єдністю, цілісністю та ієрархічною організацією. Цілісність системи майнових злочинних діянь у кримінальному праві Німеччини проявляється в нормах, спрямованих на охорону всіх майнових відносин, що складаються в державі в умовах ринкової економіки.

Майнові відносини можуть складатися з приводу речей і мати цивільно-правову форму речових прав, включаючи найпоширеніше і найповніше за змістом речове право власності. Також майнові відносини можуть виникати з приводу інших об'єктів цивільного права, що не мають речової природи, наприклад, з приводу прав вимоги або будь-яких дій, які повинен вчинити боржник. Зазначені майнові відносини мають цивільно-правову форму не речових, а зобов'язальних прав [5]. Традиційно існуюча в Німеччині диференціація цивільно-правового режиму речей і зобов'язань зумовлює диференціацію механізмів кримінально-правової охорони речових і зобов'язальних правовідносин.

Саме з цієї причини в системі майнових злочинних діянь виділяється дві групи: 1) злочинні діяння проти власності (Eigentumsdelikte) і злочинні діяння проти окремих майнових благ (Straftaten gegen einzelne Vermögenswerte) та 2) злочинні діяння, спрямовані проти майна особи в цілому (Straftaten gegen das Vermögen als Ganzes). Норми, що регламентують кримінальну відповідальність за злочинні діяння, що входять до першої групи, спрямовані в першу чергу на охорону речових прав, що виникають з приводу індивідуально визначених речей. Тому в якості предмета злочинів проти власності (Eigentumsdelikte) в німецькому кримінальному праві може виступати тільки чужа рухома річ (bewegliche Sache) [6].

Норми, що регламентують кримінальну відповідальність за злочинні діяння, які входять до другої групи, спрямовані на охорону майна потерпілого в широкому сенсі, включаючи об'єкти, що не мають форми речі і опосередковані не речовими, а зобов'язальними та іншими цивільно-правовими відносинами. Система майнових злочинних діянь у кримінальному праві Німеччини є ієрархічно організованою, оскільки підсистеми злочинів проти власності та злочинів проти майна особи як цілого утворюють у сукупності цілісну систему майнових злочинних діянь, яка, включаючи в себе два елементи з різними завданнями, вирішує проблему охорони всієї сукупності майнових відносин (як речовно-правових, так і зобов'язально-правових), що виникають в державі в умовах ринкової економіки. При цьому кожна з двох підсистем, взята окремо, охороняє лише певну групу майнових відносин. У чинному вітчизняному законодавстві термін «майнові кримінальні правопорушення» не використовується.

Що стосується національного кримінального закону, то чинний КК України містить окремий розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності», який містить наступний перелік складів: крадіжка (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України),

викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України), незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України), погроза знищення майна (ст. 195 КК України), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України), порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК України), самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України), придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально-правним шляхом (ст. 198 КК України) [7].

У науковій літературі аргументується класифікація поділу кримінальних правопорушень проти власності на три групи: корисливі кримінальні правопорушення з ознаками викрадення, корисливі кримінальні правопорушення проти власності без ознак викрадення та некорисливі кримінальні правопорушення проти власності [8]. У свою чергу, зазначається, що «корисливість являє собою прагнення одних людей до заволодіння засобами існування інших. Виникнення корисливої мотивації завдячує своїм народженням появі приватної власності, соціально-економічної нерівності. Становлення права і держави з її атрибутами влади надало корисливим посяганням форму різноманітних злочинів, насамперед це крадіжки» [9].

Чинний КК України відносини власності відносить до самостійного об'єкта кримінально-правової охорони.

На нашу думку, терміни «майнові кримінальні правопорушення» та «кримінальні правопорушення проти власності» не можна використовувати як синоніми. За кожним з цих двох термінів стоїть певна теоретична модель охорони майнових відносин. Вибір однієї з цих моделей залежить від економічних умов, що існують у відповідній державі. Концепція майнових кримінальних правопорушень розрахована на державу з ринковою економікою, при якій майнові відносини виникають з приводу різних об'єктів, як тих, що мають, так і тих, що не мають речової природи (наприклад, майнові права, бездокументарні цінні папери, безготівкові грошові кошти тощо). Як уже зазначалося, континентальне цивільне право створює різний цивільно-правовий режим для різних за своєю природою об'єктів цивільних прав, що зумовлює і диференціацію їх кримінально-правової охорони. При такому підході поняття «майнові кримінальні правопорушення» стає родовим по відношенню до двох видових понять: «кримінальні правопорушення проти власності» і «кримінальні правопорушення проти майна особи як цілого». Наявність в системі майнових кримінальних правопорушень зазначених двох груп забезпечує охорону всіх економічних благ, як тих, що мають, так і тих, що не мають речової природи.

Кримінальні правопорушення проти власності в класичній концепції майнових посягань позбавлені самостійності і є лише окремих елементом системи, який покликаний охороняти від посягань відносини власності – один із різновидів різноманітних майнових відносин, який виникає лише з приводу індивідуально-визначених речей. Вітчизняній кримінально-правовій доктрині була відома класична концепція майнових протиправних діянь, яка історично сходиться до розглянутої вище німецької моделі [10]. Це пояснюється тим, що дореволюційна цивілістика перебувала під сильним впливом німецької доктрини. Використання характерних для континентальних правопорядків цивільно-правових конструкцій (наприклад, речового та зобов'язального права) зумовило запозичення

відповідної кримінально-правової моделі охорони майнових відносин.

Самостійна концепція кримінальних правопорушень проти власності, протиставлена концепції майнових посягань, була розроблена радянськими правознавцями в контексті переходу до планової економіки. У радянській кримінально-правовій доктрині поняття пов'язаних з майном кримінально караних діянь було замінене поняттям кримінальних правопорушень проти власності, об'єктом яких є лише індивідуально визначені речі. Поняття кримінальних правопорушень проти власності не зовсім нове. Радянська концепція була створена на основі класичної концепції майнових посягань, з якої виключався другий елемент – кримінальне правопорушення проти власності особи в цілому.

Відмова від кримінальних правопорушень проти власності людини в цілому пояснювалася досить економічно: основним об'єктом цивільного права в умовах планового господарства були речі, тому основним завданням кримінального права став захист власності як матеріального права, що встановлює певні речі. Наприклад, нові економічні реалії призвели до іншого підходу радянської кримінальної доктрини до таких традиційних злочинів проти особистої власності, як шахрайство та вимагання. Якщо в класичній моделі майнових кримінальних правопорушень ці діяння захищають все майно потерпілого в цілому, будь-яка складова частина якого може бути атакована, то в радянській моделі посягання проти власності і шахрайство і вимагання є формами крадіжки. Стало очевидним, що система кримінальних правопорушень проти власності позбавлена цілісності, оскільки містить другий елемент – кримінальні правопорушення проти власності особи в цілому. Відсутність цієї групи злочинних дій ускладнювала кваліфікацію нападу на майно потерпілого, який не мав форми звинувачення.

Як вже зазначалося, підхід до кримінально-правової охорони майнових відносин багато в чому визначається тими підходами, які існували в цивільному праві протягом відповідного історичного періоду. Кримінальне право має розрізняти захист права власності на окремі визначені речі та захист власності особи в широкому розумінні. Об'єкти, що стосуються власності особи в широкому сенсі, такі як обов'язкові претензії щодо прав, на наш погляд, не можуть бути об'єктами крадіжки, грабежу, розбою, але можуть бути об'єктами посягань, таких як шахрайство і вимагання. Щоб ефективно захистити нові об'єкти прав, які не мають форми речей, а перебувають у цивільному обігу, необхідно відмовитися від підходу, згідно з яким вимагання та шахрайство розуміються як форми крадіжки, які можуть бути предметом лише окремих певних «bodily» річ. Шахрайство та вимагання в класичній системі майнових кримінально караних дій атакують не лише об'єкти «bodily», а й інші економічні вигоди, включаючи майнові права.

Висновки. На нашу думку, при тлумаченні індивідуальних особливостей шахрайства та вимагання ми повинні спочатку зосередитися на розташуванні кримінальних правопорушень у системі майнових протиправних діянь. Основна мета шахрайства і вимагання – захист майна людини в цілому. Саме тому під «правом власності» у цих складах слід розуміти не лише право власності та інші матеріальні права, а й обов'язкові права вимог, які мають у сучасних умовах економічну форму товару і виступають самостійним об'єктом цивільних прав, не маючи матеріального характеру. За такого підходу система кримінальних правопорушень проти власності згідно чинного КК України, набуває цілісності, що дозволяє ефективно захищати від злочинних нападів як «bodily» об'єкти, так і майно в широкому сенсі, тобто всі майнові відносини, що розвиваються в державі в умовах ринкової економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Wessels J., T. Hillenkamp. Strafrecht Besonderer Teil 2. Straftaten gegen Vermögenswerte. 37., neu bearbeitete Auflage, 2014. S. 1-2.
2. Arzt G., Weber U., Heinrich B., Hilgendorf E. Strafrecht, Besonderer Teil, 2. Auflage 2009. §11, S. 5-7
3. Wessels J., Hettinger M., Strafrecht Besonderer Teil 1, Straftaten gegen Persönlichkeits- und Gemeinschaftswerte, 38. Auflage 2014. § 22.
4. Дроздов О., Дроздова О. Відмінності та позитиви кримінального законодавства ФРН. *Закон і Бізнес*. 2018. № 7 (1357).
5. Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung. Strafgesetzbuch. BGBl. I S. 2146. Artikel 4 des Gesetzes vom 4. Dezember 2022.
URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>
6. Schönke A., Schröder H. Kommentar zum Strafgesetzbuch. München, 1980.S.1531.
7. Кримінальний кодекс України. Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>
8. Стрельцов Є.Л. Економічні злочини : теоретичний погляд. Одеса : Астропринт, 2001. 108 с.
9. Абакіна-Пілявська Л.М. Особливості сучасних соціально-економічних факторів, які впливають на вчинення крадіжок молоддю. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 452-456.
10. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : *монографія*. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.